

HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI METİNLERDE GİŞ/GİKAK.Ú.TAG.GA
GİŞ/GİKAK.Ú.TAG.GA IN THE HITTITE CUNEIFORM TEXTS

Hasan TUNCER

Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History

hasan.tuncer01@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1054-7950

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
3/1, Mart - March 2021 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **02.02.2021**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **09.03.2021**
Sayfa-Pages : **39 – 59.**

This article was checked by Viper or **plagium™**

Atıf – Citation: TUNCER, Hasan, “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde GİŞ/GİKAK.Ú.TAG.GA”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/1, Mart 2021, ss. 39 – 59.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

3/1, Mart - March 2021

39 – 59

Makale Türü: Araştırma Makalesi

HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI METİNLERDE ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA IN THE HITTITE CUNEIFORM TEXTS

Dr. Hasan TUNCER

Öz

İnsanoğlunun kullandığı en eski silahlardan birisi olan ok, ilk başlarda avcılık için kullanılırken, zamanla bir savaş aleti olarak tarihteki yerini almıştır. Ok, birlikte kullanıldığı yay ile eskiçağ toplumlarının başlıca silahı olarak karşımıza çıkmıştır. Hitit ülkesinde de birçok savaş aleti kullanıldığını bilmekteyiz. Bu aletlerden birisi, Hititçe çivi yazılı metinlerde karşımıza çıkan ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA'dır. "Ok" şeklinde tercüme ettiğimiz bu alet, çivi yazılı metinleri incelediğimizde, yalnızca savaş aleti olarak kullanılmamıştır. Bunun dışında, farklı türden metinlerde ve farklı kullanım şekilleriyle karşımıza çıkmıştır. Makalemizde, ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA yani "ok" kelimesinin geçtiği metin yerlerini belgeleyerek, kelimenin işlevi ve kullanım amacı hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hitit, ok, savaş, çivi yazısı, ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA.

Abstract

Arrow, which is the most ancient weapon to be used by humankind, has been a war tool in time while it was used for hunting at first. Arrow became the main weapon in ancient era with the bow that is used with it. We know that lots of war tools were used in Hittite country. One of that tools is ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA which appears in Hittite Cuneiform scripts. That tool which we translate as "arrow", is not used as only war tool when we examine cuneiform scripts. It occurred in different kinds of scripts and with different usage purposes other than that. In our article, we try to give information about the function and the purpose of use the Hittite word ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA, the arrow, documenting its encounters in texts in Hittite cuneiform scripts.

Keywords: Hittite, arrow, war, cuneiform, ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA.

Extended Abstract

In Hittite land, various war tools were used. One of them was the Sumerian word ^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA, the arrow. The word arrow is nata- or nati- in Hittite language, and MULMULLU in Akkadian language. In Hittite cuneiform texts, there are different words that mean "the arrow". These words are GI, ^{GIŠ/GI}Ú.TAG.GA, ^{GIŠ}BAN and ^{GIŠ}PAN. The person that make the arrow was named ^{LÚ}NAGAR ^{GIŠ}BAN/^{GIŠ}PAN and the archer was named ^{LÚ} ^{GIŠ}PAN(BAN), ^{LÚ}.^{GIŠ}BAN, ^{LÚ}meneya-/miniya-/meniya-, ^{LÚ}NAGAR ^{GIŠ}BAN/^{GIŠ}PAN. The storage in which the arrows were kept found place in texts as ^{KUŠ}É.MÁ.URU₅.URU, (^{KUŠ}/^{GIŠ})MÁ.URU.URU₅, ^{KUŠ}/^{GIŠ}MÁ.URU.URU₆, IŠPATU, ^{KUŠ}parduganni-ve parzašša-.

The arrow that was seen as a symbol of power in ancient era was very important in Hittite world. Symbolizing the protector God, the arrow was an object reflecting God's strength. The phrase "death arrows" in a text puts forward the purpose of arrow as a tool that protects and immortalizes the owner of it and kills the victim. Therefore, the arrow projects both death and immortality.

As mentioned above, the arrow was the protector weapon of God. In addition to that, it was a tool of Innarawanteš demons. This fact shows that the arrow was a defense and attack weapon at the same time and was used by supernatural beings. In short, the arrow was a tool that not only protects the user and terrorizes the opponent, but kills the enemy when used.

Appearing in many Hittite cuneiform texts, the arrow was not used as a war tool only. It was a ritual tool at one time, a property of the sanctuary at another and a tool in the inventory at the other. Also, the arrow found place in text frequently with "the bow", its complementary item. In short, the bow and the arrow (^{GIŞ}BAN/PAN) are two inseparable items. In addition, the arrows were put in a tool called Quiver (^{KUŠÉ.MÁ.URU₅.URU}). Besides, we read that 930 arrows were put in 4 quivers in one inventory. In that one, the word for quiver is ^{KUŠ}IŠ-PA-TUM. The fact that 930 arrows fit in 4 (^{KUŠ}IŠ-PA-TUM) arises the idea that this unit, translated as quiver, is big in volume. If not, 930 arrows are logically impossible to fit in 4 quivers. This unit could be possible to be used in storages to keep the arrows.

In cuneiform text, the arrows were used by men and symbolized the masculinity. In a text of rituals, bows and arrows of soldiers would be taken away if they rebel against the king and would be given carpets distaffs instead. The point is to despise and humiliate rebellion soldiers. Contrary to fact that in cuneiform texts we see woman archers, in this very fact, the arrow was seen as a symbol of masculinity. The carpet and distaff were emphasized as the symbol of femininity instead of the bow and arrow.

A lot of visuals that give information about Hittites reached this day besides Hittite cuneiform texts. One of them is Alacahöyük Orthostats. Arrow was painted in Syphix Door Reliefs. We encounter the hunter who is about to hunt in scenes "wild boar hunt" and "deer hunt" in reliefs. The arrow in bow and in hunter's hand is ready for firing. In the meantime, boar to be hunt, took precautions in its own way and was ready to attack the hunter with its legs stretched. The hunter is painted on his knees. In deer hunt scene, the deer was painted as eating a plant, facing back to the hunter. Similar to wild boar hunt and deer hunt scenes, we see animals that are about to be hunted by the hunter in Taprammi Bowl. A ritualistic hunt scene was painted in the bowl, animals' reactions towards the arrows in fallow deer's' and mountain goats' hunt were reflected in it. Other than these, we encounter hunt scenes on Hittite seals. For example, in a seal stamp found in Boğazkale, a hunter in squat position was described drawing his bow and firing his arrow.

Arrow, which is the most ancient weapon to be used by humankind, has been a war tool in time while it was used for hunting at first. It appeared in Hittite cuneiform text with its various purposes of use. While its main purpose of use was as a war tool, we encounter its name in rituals, law texts, feast texts, inventory documents, in short, nearly in all different kinds of texts.

Giriş

MÖ 2. bin yılın en büyük imparatorluklarından birisi olan Hititler ile ilgili bilgilere, onların bize miras bıraktığı Hititçe çivi yazılı metinler sayesinde ulaşmaktayız. Daha çok birer devlet arşivi şeklinde karşımıza çıkan bu belgelerden, o dönem hakkında birçok bilgi edinmekteyiz. Ayrıca Hititçe çivi

yazılı belgelerde birçok farklı dil mevcuttur. Bunlardan birisi Sumerce olup, makalemizde Sümerce bir kelime olan GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA'yı inceleyeceğiz. “Ok” anlamına gelen bu sözcük, bir savaş aleti olarak bilinse de, çivi yazılı metinlerde birçok farklı metin türünde karşımıza çıkmıştır. Envanter, rüya, ritüel ve daha birçok metin türünde rastladığımız bu sözcük, “yay” ile birlikte de sıkça kullanılmıştır. Yine metinlerde, okun konulduğu yer olan “okluk” ile birlikte kullanımına da çokça rastlamaktayız. Makalemizde, GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA'nın anlamı, hangi tür metinlerde ve hangi aletler ile birlikte kullanıldığı ve kullanım amaçları konusunda bilgiler vermeye çalışacağız.

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA ve Kullanımı

GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA kelimesinin “ok” anlamına geldiği birçok yazar tarafından onaylanmıştır.¹ Bu ideogramın farklı biçimlerini Asur'da Orta Asur metinlerinde, Nuzi'de ve daha birçok başka yerlerde görssek de, bu kelimenin “ok” anlamına geldiği, genel olarak kabul edilen bir görüştür.²

Ok kelimesinin Hititçesi *nata-* veya *nati-*,³ Akadçası ise, *MULMULLU*'dur.⁴ Hititçe çivi yazılı metinlerde, ok anlamına gelen farklı kelimeler de bulunmaktadır. Bunlar; GI, GIŠ/GIÚ.TAG.GA, GIŠBAN ve GIŠPAN kelimeleridir. Oku imal eden kişi, LÚNAGAR GIŠBAN/GIŠPAN olarak adlandırılırken, okçu LÚ GIŠPAN(BAN), LÚ.GIŠBAN, LÚ *meneya-/miniya-/meniya-*, LÚNAGAR GIŠBAN/GIŠPAN sözcükleri ile karşımıza çıkmaktadır. Okların konulduğu yer olan okluk ise; KUSÉ.MÁ.URU₅.URU, (KUS/GIŠ)MÁ.URU.URU₅, KUS/GIŠMÁ.URU.URU₆, *IŠPATU*, KUS *parduganni-* ve *parzašša-* kelimeleri ile metinlerde yer almaktadır.⁵

Aşağıda, GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA kelimesinin hangi tür metinlerde, hangi aletlerle ve nasıl kullanıldığı hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Bunun yanında, görsel olarak da “ok” kullanımıyla ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Metinlerin transkripsiyonları ve tercümeleri, ilgili satırlarda belirtilmiştir.

KUB 9.31 numaralı belge, Kizzuwatna'dan salgına karşı Zarpiya ritüeli ile ilgili metindir. Belgenin ilgili kısmının (Öy.I) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:⁶

21 GIŠGAG^{HI.A.}-*ma kat-ta-[an har]-ga GIŠha-[ah-hal] pa-aš-kán*

22 *kat-ta-na ták-na-a[z GIŠa-]'ša-r[a-aš] kat-ta-an ha-an-te-ez-zi-ia-az*

23 *ke-e-ez-za ke-[e-ez-zi-ia w]a-aš-ši hu-wa-al-la-ri ŠUM*

24 *ha-ri-ia-az-[zi] [nam-ma] ke-e-la-^{mu}-uš ku-e-da-ni*

25 *I-NA KÁ EG[IR ...] ^Ehi-i-la-aš ga-an-ki pé-ra-an*

26 *kat-ta-ma ki-i-la-u-wa-aš 1 GIŠBANŠUR AD.KID da-a-i*

27 *še-ra-aš-ša-an a-te-eš-ša-na-aš ZABAR 1 NINDA a-a-an*

¹ Ünal, 2016: 247; Tischler, 2001: 224; Hoffner, 1967: 19; Melchert, 1993: 291; Leipzig-Münchner Sumerischer Zettelkasten, 2006: 334; Kümmel, 1967: 226.

² GIŠ/GIKAK.Ú.TAG.GA kelimesinin farklı yazılış şekilleri için bkz. Sachs, 1937-1939: 371-373.

³ Taracha, 2005: 458; Ünal, 2016: 370.

⁴ The Assyrian Dictionary, Vol. 10-M/II, 1977: 190.

⁵ Ünal, 2006: 795.

⁶ Görke, 2008: hethiter.net/: CTH 757, (Portal Mainz).

28 1 NINDA.GUR₄.RA 'GA.KIN'.AG *da-a-i še-ra-aš-ša-an a-te-eš-ša-an*
ZABAR

29 GÍR 'ZABAR ^{GIŠ}'BAN *hu-it-ti-ia-an* 1 ^{GI}GAG.'Ú.TAG'.GA *da-a-i*

21 Ama kazıkların altında beyaz çalılık var

22 ve *ašara*-masasının altındaki toprak, ondan önce

23 *wašši* şifalı bitkilerini, *huwallari* bunun üzerine

24 her iki tarafa gömer. *kelu-* asılır

25 avluya açılan kapının arkasındaki kapıya,

26 ama hasırdan yapılmış bir masayı, onu *kelu-*'nun altına koyar.

27 Ama onun üzerine bronzdan bir balta, ekmek,

28 kalın ekmek ve peynir koyar. Onun üzerine bronzdan

29 bir balta, bronz bir hançer, gergin bir yay ve ok koyar.

Yukarıdaki Zarpiya ritüeli ile ilgili belgede, salgına karşı gerçekleştirilmek istenen ritüel tasvir edilmiştir. Belgenin ilgili kısmında, ritüel için gerekli olan ve kullanılan malzemeler arasında “ok” da bulunmaktadır. Metinde ok, hasırdan yapılmış bir masanın üzerine konulmuştur.

Yine Kizzuwatna'dan Zarpiya ritüeli ile ilgili HT 1 numaralı belgede, ok kullanımına rastlamaktayız. Belgenin ilgili kısmının (Öy.I) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:⁷

26 *nu* 1 MÁŠ.GAL *u-un-ni-ia-an-zi na-an-kán* EN É-TIM

27 *PA-NI* ^{GIŠ}BANŠUR *IŠ-TU GEŠTI[N] A-NA* ^DAMAR.UTU *ši-pa-an-ti*

28 *nu a-ti-iš-ši* ZABAR *pa-ra-a e-ep-zi nu ki-iš-ša-an me-ma-i*

29 *e-hu* ^DAMAR.UTU *kat-ti-ti-ma-at-ta* ^DIn-na-ra-wa-an-ta-aš

30 *ú-wa-du e-eš-ha-nu-wa-an-ta ku-i-e-eš ú-e-eš-ta-ta*

31 ^{LÜ}.MEŠ*lu-u-la-ia-aš-ša-an hu-up-ru-uš ku-i-e-eš iš-hi-ia-an-ti-iš*

32 *IŠ-TU* GÍR-*ia-aš-ša-an ku-i-e-eš iš-hu-uz-zi-ia-an-te-eš*

33 ^{GIŠ}BAN^{HI.A}-*aš-ša-an ku-i-e-eš hu-it-ti-ia-an-ta* ^{GIŠ}GAG.Ú.TAG.GA^{HI.A}-*ia*

34 *har-kán-zi nu ú-wa-at-tén nu e-ez-za-at-tén nu li-ku-wa-an-ni*

35 *ma-a-an me-mi-ia-u-wa-zi zi-ni-iz-zi nu-uš-ša-an PA-AŠ-ŠU* ZABAR

36 *A-NA* ^{GIŠ}BANŠUR *kat-ta da-a-i nu MÁŠ.GAL ha-at-ta-an-ta*

26 İçinde teke sürüyor/güdüyor. Evin efendisi

27 Tanrı Šanta'yı masanın önünde şarap ile kutsuyor.

28 O (evin efendisi) bronz baltaları

⁷ Görke, 2014: hethiter.net/: CTH 757, (Portal Mainz).

- 29 (Tanrı Šanta'ya) doğru tutuyor. Ve şöyle söyler: Gel Šanta! Ve seninle
birlikte Innarawanteš
- 30 şeytanları da gelsin. Kan kırmızısı (giysiler) giyen,
31 Dağ sakinlerinin paltolarıyla sarılmış,
32 Hançerle kuşanmış,
33 yayları gerilmiş ve ok tutan
34 Gel ve ye Şimdi yemin edeceğiz.
35 O, konuşmayı bıraktığında, bronz baltaları
36 masanın üstüne koyar, teke hançerlenir.

Yukarıdaki belgede, bir betimleme söz konusudur. Dağ sakinlerinin paltolarıyla sarılmış kan kırmızısı giysiler giyen Innarawanteš şeytanlarının, hançerle kuşanmış ve yaylarının gerilmiş olduğu, bir de ok tuttıkları belirtilmiştir.

Hitit dünyasında kişilerin giyimleri, saç stilleri, kullandıkları takılar ve daha birçok malzeme, onların cinsiyetlerinin bir göstergesi idi. Erkekleri kadın gibi giydirmek veya tam tersi bir durumun yaşanması, kişinin karşı cinsiyetteki bir kimsenin eşyalarını kullanması da kimi zaman o kimseyi aşağılayıcı bir nitelikteydi.⁸ Ayrıca bir kimsenin elinden silahlarının, ok ve yaylarının alınması durumu, o kişiyi küçük düşürmek amaçlı yapılmış bir eylemdi. KUB 15.35 numaralı Niniveli İstar ile ilgili bir ritüel metninde, yukarıda bahsettiğimiz duruma rastlamaktayız. Bu belgede kullanılan malzemeler arasında “ok” da bulunmaktadır. Metnin ilgili kısmının (Öy.I) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:⁹

- 51 *na-aš-ta A-NA LÚ^{MEŠ} ar-ha LÚ-NITÁ-tar tar-hu-i-la-tar*
- 52 *ha-ad-du-la-tar ma-a-al-la* ^{GIŠ}TUKUL^{HIA} ^{GIŠ}BAN^{HIA} ^{GIŠ}KAK.Ú.TAG.GA^{HIA}
- 53 ^{GÍR} *da-a na-at I-NA* ^{URU}Hat-ti ú-da a-pi-da-aš-ma-kán ŠU-i
- 54 ŠA MUNUS^{TI} ^{GIŠ}hu-u-la-li ^{GIŠ}hu-i-ša-an-na da-a-i
- 55 *nu-uš MUNUS-ni-li ú-e-eš-ši-ia nu-uš-ma-aš-kán* ^{TUG}ku-re-eš-šar ša-a-i
- 56 *nu-uš-ma-aš-kán tu-e-el aš-šu-ul ar-ha da-a*

- 51 Sonra erkeklerden erkekliğini, üreme yetisini ve
52 sağlığını alın. Onlardan silahlarını alın. Onlardan yaylarını, oklarını ve
53 hançerlerini alıp, Hatti ülkesine getirin. O erkeklerin ellerine
54 öreke ve kirman verin.
55 Onları kadın gibi giydirin. Başlarına başörtüsü takın.
56 İyilikleri onlardan uzaklaştırın.

⁸ Mouton, 2014: 5.

⁹ Wegner, 1981: 59; Tuncer, 2020: 72.

Yukarıdaki belgede, erkeklerin küçük düşürülmesi amacıyla öncelikle onlardan üreme yetileri ve sağlıklarının ellerinden alınması belirtilmiştir. Ardından ise, yine aynı amaçla silahlar, oklar, yaylar ve hançerler erkeklerden alınarak, bütün bu malzemelerin Hatti ülkesine getirilmesi gerektiği vurgulanmış ve erkeklerin eline birer kadın dokuma aracı olan kirman ve öreke verilmesi söylenmiştir. Bu metinde ok, erkekliğin bir simgesi olarak ifade edilmiştir.

KBo 25.184 numaralı Hitit ölü ritüelleri ile ilgili bir belgede, yukarıdakine benzer bir durum görülmektedir. Kraliyet çiftini temsil ettiği düşünülen erkek heykeline yay ve ok, kadın heykeline ise öreke ve kirman verilmiştir. Belgenin ilgili kısmının (Öy.II) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁰

60 [... 1?] LÚ-*ma-aš-ši* ^{GIŠ}PAN QA-TI-ŠU

61 [^{GIŠ}KAK.Ú.TAG^{HIA} *da-a-i ma-a-an* MU]NUS-*za-ma nu-uš-ši* ^{GIŠ}hu-la-a-li

62 [^{GIŠ}hu-u-e-ša-an-na QA-TI-ŠU *da-a-i*] nu-uš-ši ^{TUG}NÍG.LÁM^{MES}

60 1 adam bir yay

61 (ve) bir ok (ölen kişinin) eline koyar. Fakat o bir kadınsa (yani kraliçe ölmüşse)

62 o, onun eline bir kirman ve öreke koyar. Ve değerli giysilerini ona verirler.

44

OANNES
3 (1)

KBo 57.64 numaralı belge, orduda vebaya karşı gerçekleştirilen ritüellerle ilgili metindir. Belgenin ilgili kısmında, ritüel için kullanılan malzemeler arasında “ok” da yer almaktadır. Burada ok muhtemelen hastalığın düşman tarafına aktarılması için kullanılmıştır. Belgenin ilgili kısmının (Ay.III) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹¹

2 I-NA UD.3^{KAM}-*ma* SISKUR *i-ia-an-zi nu ki-i da-an-z[i]*

3 14 NINDA.GUR₄.RA^{HIA} *tar-na-aš ŠA ZÌ.DA ZÍZ* 1 GA.KIN.AG 1 EM[-ŠU]

4 3 ^{NINDA}*a-a-an* 1 NINDA.KU₇ 1 NINDA.GÚG 1 DUG.KAS 1 ^{DUG}*hu-up-pár*
[GEŠTIN]

5 1 GAL ZABAR 1 GÍR 2 MÁS.GAL 1 UR.TUR 1 É.MÁ.URU₅

6 *an-da-ma-kán* 30 ^{GI}GAG.Ú.TAG.GA 1 ^{GIŠ}PAN 1 ‘ANŠE’

7 6 ^{DUG}GAL^{HIA} 2 ^{DUG}GÍR.GÁN 1 DUG A 2 ^{DUG}ÚTUL

2 Üçüncü gün ritüel gerçekleştirilir ve (bunun için) şunlar alınır:

3 14 kızılca buğdaydan olan kalın *tarna* ekmeği, 1 peynir, 1 peynir mayası,

4 3 sıcak ekme, 1 tatlı ekme, 1 ekme/pasta, 1 bira kabı, 1 kase şarap,

5 1 büyük tunç, 1 hançer, 2 teke, 1 köpek yavrusu, 1 okluk

¹⁰ Kassian-Korolev-Sidel'tsev, 2002: 98-99.

¹¹ Bawanyeck, 2005: 140-141; Fuscagni, hethiter.net/: CTH 452.2, 2016 (Portal Mainz).

- 6 bunlara ek olarak 30 adet ok, 1 yay, 1 eşek,
7 6 bardak, 2 GİR.GÁN-kabı, 1 kap su, 2 tencere

Yukarıdaki belgede, ritüeli gerçekleştiren kişi, ritüelin üçüncü gününde birçok malzeme kullanmıştır. Bunlar arasında “ok” da yer almaktadır. Ayrıca okun, yay ve okluk ile birlikte yer alması da, diğer metinlerde gördüğümüz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

KUB 13.35 numaralı bir mahkeme tutanağında, diğer malzemeler ile birlikte ok kullanımını da görmekteyiz. Belgenin ilgili kısmının (Vs.III) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:¹²

- 1 XXX ANŠU^{HLA}-*wa-mu an-na-za pí-i-e-ir*
2 *ki-nu-un-ma-wa* XIII ANŠU^{HLA} *e-eš-zi*
3 Ú-NU-UT É^{NA4}KIŠIB II GAD II PAD URUDU VI ^{GIŠ}BAN I ME ^{GI}KAK.TAG.GA
4 II E.ÍB ZABAR I GAD.IGI^{HLA}-*wa-aš* I ^{URUDU}*dam-mu-ú-ri-in-na da-ah-hu-un*

- 1 O zaman bana 30 eşek verdiler
2 ama şimdi 13 eşek var.
3 mühür evinin aletlerinden iki bez, iki külçe bakır, altı yay yüz ok,
4 iki bronz (süslemeli) kemer (veya tunik), bir ketenden göz bezi ve bir bakır *dammur*'yi aldım.

Yukarıda Ukkura'nın mahkeme tutanağı ile ilgili belgeden bir kısım verilmiştir. Metnin ilgili bölümünde, diğer eşyalar ile birlikte, ilgili kişinin “ok” aldığını görmekteyiz. Belgeye göre ok, mühür evinin bir aletidir. Kişinin aldığı okun “yüz” adet olması da mühür evinde yüzden daha fazla okun olması ihtimalini güçlendirmektedir.

KUB 44.4 numaralı belge, bir bayram metnidir. Metnin ilgili kısmının (Rs.) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹³

- 1 [UM-MA] ^{Pit}-*te-i ma-a-an* DUMU-*an ar-ma-iz-zi*
2 [*ne-pi*]-*ša-aš-za* GE₆ *wa-aš-ši-ia-at nu-za du-wi-iš wa-aš-ši-ia(-at)* ^DSIN-*aš-ma(-za) e-eš-ha-ni-ia wa-aš-ši-ia(-at)*
3 [*nu*?] ÚŠ-*aš* KUŠ^{HLA} *pu-tal-li-it-ta nu-za ÚŠ-aš* ^{GI}GAG.Ú.TAG.GA ME-*aš nu-za ÚŠ-aš* ^{GIŠ}PAN ME-*aš x x*
4 [*x Š*]U-*za wa-ri-wa-ra-an pa-ah-hur har-ta ŠU-az-ma dan-na-am-ma* GİR^{HLA} *har-ta*

- 1 Pittei [şöyle söyler]: (Bir kadın) bir çocuğa hamile kaldığında
2 gökyüzü siyah (elbise) giyinmiştir; *duwip*² kendini giydirmiştir. Fakat Ay-Tanrısı kendisini kan kırmızısı giydirmiştir.

¹² Werner, 1967: 8-9.

¹³ Giorgieri, 2004: 409-410; Starke, 1985: 233-234; Beckman, 1983: 176-177; Bachvarova, 2013: 136-139.

3 O, kendini kanlı derilerle kuşattı (giydirdi). O, ölüm oklarını aldı. O, ölüm yaylarını aldı.

4 O, bir yandan alevli (yanan) ateşi tutarken, diğer yandan çizilmiş bir kılıç tutar.

Yukarıdaki belgede, bir kadın bir çocuğa hamile kaldığında ortaya çıkan doğaüstü olaylardan söz edilmiştir. Metinde, betimlemeli bir şekilde ifade edilen cümleler yer almıştır. Ok kelimesi de “ölüm okları” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Belgede, kendisini kan kırmızısı giydiren Ay-Tanrısı -metinlerde ok ile birlikte defalarca belgelenen- ölüm yayları ile birlikte ölüm oklarını almıştır. Bu belgede okun özellikle ölümü simgelediği açıktır. Ayrıca ölüm oklarına sahip olanı koruduğu için, ölümsüzlüğü de vurgulamaktadır.

KUB 15.5 numaralı metin, majestenin rüyasıyla ilgili bir metindir. Belgenin ilgili kısmının (Ay.) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁴

22 ʾÚ-TUM DUTU-ŠI DİŠTAR LÍL A-NA DUTU-ŠI

23 [^{GIŠ}MÁ.URU.URU₆ IŠ-TU ^{GIŠ}KAK.Ú.TAG.GA šu-u-wa-an-da-ʾanʾ

24 x []ku-it-ti-ma-kán GAD-ia IR-ta ŠA DUTU-ŠI-i[a]

25 D[İŠTAR LÍL] ^{GIŠ}GIGIR QA-DU ^{GIŠ}MÁ.URU.URU₆

26 []IRʾ-ta na-at A-NA DİŠTAR LÍL ku-ʾitʾ

27 [ka-ru-ú SUM]-an UM-MA ^tHe-pa-SUM

28 [A-NA DİŠTAR LÍL]-kán ar-ha da-an-zi

29 [nu-wa-ra-at A-NA DIN]GIR-LIM GAL SUM-an-zi ka-ru-ʾúʾ

22 Majestenin rüyası. Kırın İstar'ı konusunda majesteden

23 okla doldurulmuş bir okluk/ok kılıfı

24 ayrıca duvar için halı istenmesine gelince majesteden

25 [Kırların İstar'ı] araba ile beraber okluk

26 istedi ve kırların İstar'ına

27 eskiden şöyle seslenirdi Hepapiya:

28 “Bunları kırın İstar'ından alacaklar

29 [ve] onlar onları büyük tanrıya verecekler.” Zaten (verildi).

Yukarıdaki belge, majestenin rüyasıyla ilgili bir rüya metnidir. Belgede, kraldan ok ile dolu bir ok kılıfı, duvar için halı ve araba ile birlikte okluk istenmiştir. Bütün bunlar, kırın İstar'ından alınacak olup, büyük tanrıya verilecektir.

¹⁴ Roos, 2007: 76-86.

KUB 5.7 numaralı metin, kehanetle ilgili bir belgedir. Belgenin ilgili kısmının (Ay.) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁵

- 19 *nu LÚ^{MES} É.DINGIR^{LIM} Ú-NU-TE^{MES} DINGIR-wa ku-e ŠU.NIR? ŠA KISLAH
nu-wa IŠ-TU KÛ.BABBAR ar-ha iš-hu-u-wa-an har-kán-an-zi*
- 20 *nu IŠ-TU KÛ.BABBAR ar-ha iš-hu-u-wa-an har-zi 2 ha-ri-ša-nu-uš-wa 1^{EN}
ŠA GUŠKIN Ú ŠA KÛ.BABBAR*
- 21 *I-NA URU^{URU}Ma-ra-aš-ša-an-ti-ia pé-e-du-er ar-ha-ma-wa-ra-aš Ú-UL ú-te-er
ŠA MUNUS^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-wa*
- 22 *EZEN Ú-UL i-ia-an-za UD 3^{KAM} NINDA.GUR₄.RA^{HLA} UD^{MI} kar-aš-ša-an-te-
eš A-NA DINGIR^{LIM} ku-it ŠA-MU še-er*
- 23 *nu-wa ha-li-iš-ša-az ar-ha iš-hu-u-wa-an har-zi ŠA DINGIR^{LIM}-wa
KUS^{MÁ}.URU.URU₅ e-eš-ta*
- 24 *nu-wa-kán 20 GAG.Ú.TAG.GA an-da e-eš-ta nu-wa-ra-aš har-kán-za 2
GĚŠPU^{HLA} AN.BAR ŠA KUS^Škur-ša-aš-wa*
- 25 *har-kán-te-eš ma-a-an-za DINGIR^{LUM}KI.MIN SIG₅*

- 19 Tapınağın adamları (sorgulandı ve onlar cevapladı): Tanrının kutsal kült eşyaları, onlar gümüşten mahrum bırakıldı,
- 20 gümüşten mahrum kaldı. İki *harišana*- bir altın bir gümüş
- 21 (onları) Marašsanta'ya getirdiler, ancak geri iade etmediler/getirmediler. Tanrının annesinin
- 22 bayramı kutlanmadı. Üç gün boyunca günlük ekmekler çıkarıldı. Tanrının üstündeki gökyüzü
- 23 çerçeveden döker. Tanrının bir ok kılıfı vardı
- 24 ve içinde 20 ok vardı. Kayboldular. ^{KUS}kurša'nın iki demir tutacağı
- 25 kayboldu. Tanrı aynı ise, olumlu (olsun).

Yukarıdaki belgede, tapınak adamlarının çeşitli nedenlerden dolayı sorgulandıklarına şahit olmaktayız. Tanrının kutsal eşyalarının korunmadığı, bakımlarının yapılmadığı, tapınağın çeşitli eşyalarının tapınaktan çıkarılıp geri getirilmediği ve daha birçok sebep metinde sıralanmaktadır. Bunların yanında, tanrının bir ok kılıfının olduğu, içinde de 20 adet ok bulunduğu belirtilmiş ve bunların kaybolduğu ifade edilmiştir. Muhakkak ki, bütün bu durumlar tanrının kızmasına neden olan sebepler arasında yer almaktadır. Metne bakarak, öncelikle tapınak eşyaları arasında okların da olduğunu söyleyebiliriz. Belgede belirtilen şikayetler arasında, ok kılıfının içinde yer alan okların kaybolması sorunu da belirtilmiştir.

KBo 16.36 numaralı belge, III. Hattušili'nin I. Šuppiluliuma'nın seferleri hakkında raporuyla alakalı bir metindir. Belgenin ilgili kısmının (Ay.III) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁶

¹⁵ Trabazo: 2002: 618-621; Tognon, 2004: 65-71.

¹⁶ Alp, 1991: 33-35.

- 1 ^{ID}Zu-li-ia-aš-ma-kán ú-wa-an-za
 2 e-eš-ta n[u-u]š-ši ^{DINANNA} ^{URU}Ša-mu-ha
 3 pí-ra-an hu-u-wa-a-iš
 4 nu ^{ID}Zu-li-ia-an ú-wa-an-da-an
 5 pa-ra-a par-hi-ia-at na-an-za-an-kán A-az
 6 iš-hu-uz-zi-ia-a[n-d]a ša-ra-a
 7 e-ep-ta na-an-[kán] ÍD-i
 8 an-da IŠ-TU ^{GIŠB}[AN ^{GIŠK}]AK.Ú.TAG.GA IŠ-TU NA₄
 9 wa-al-ah-hi-hi-iš-ki-ir nu-uš-ši ^{DINANNA} ^{URU}Ša-mu-ha
 10 GAŠAN-IA pa-la-ah-ša-an še-er e-ep-ta
 11 nu-kán GIM-an ÍD ta-pu-ša ar-aš
 12 nu-kán A-NA ^{LÚKÜR} IŠ-TU I ^{GIŠGIGIR}
 13 pár-ra-an-ta pár-ha-aš ^{LÚKÜR}-ma-aš-ši [pár-hi-i]š
 14 BE-LU^{HLA}-ma-aš-ši ku-i-e-eš ^{GIŠG}[IGIR pé-en-ni-ir]
 15 nu ÍD QA-TAM-MA p[ar-ra-an-ta par-hi-ir I-aš]
 16 I-e-da-ni w[a-al-ah-ta I-aš]
 17 I-an-kán [ku-en-ta I-aš URU-aš]

- 1 Zuliya Nehri öfkeliydi
 2 ve Šamuhalı İstar da
 3 onun yanında durdu.
 4 ve öfkeli Zuliya'yı
 5 kovaladı. (Šamuhalı İstar)
 6 onu kemeriyle
 7 sudan çıkardı. Nehirde
 8 yay, ok ve taşla ona saldırdılar
 9 ve sahibem Šamuhalı İstar
 10 üzerine bir kalkan tuttu.
 11 Nehrin diğer kıyısına yaklaştığında
 12 bir savaş arabasıyla düşmana
 13 doğru yöneldi. Düşman da ona doğru yöneldi.
 14 Onunla birlikte savaş arabasını süren komutanlar da
 15 nehre –aynı tarafa- yöneldi. Biri
 16 diğerini yakaladı. Biri
 17 diğerini öldürdü. Bir şehrin nüfusu...

Yukarıdaki belgede, okun gerçek anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Nehrin içinde ve etrafında geçen mücadele sahnesinin yansıtıldığı metinde, okun karşı tarafa etkisinin engellenmesi için, bir kalkanla önlem alınmıştır.

Bo 2931 numaralı, kader tanrıçaları için ritüeller ile ilgili bir belgede, okun da ritüel için kullanılan malzemeler arasında olduğunu görmekteyiz. Belgenin ilgili kısmının (Öy.I) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁷

11 [I ^{GIŞ}PAN III] ^{GIŞ}GAG.Ú.TAG.GA I UDU^{LUM} NUMUN^{HIA} ^{GIŞ}APIN

11 1 yay, 3 ok, 1 koyun, sabanın tohumları.

KUB 7.54 numaralı belge, orduda vebaya karşı ritüellerle ilgili metindir. Belgenin ilgili kısmında (Rs.III) ok kullanımını görmekteyiz. İlgili kısmın transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁸

19 EGIR-*an-da-ma-kán* ^{GIŞ}PAN *hu-u-it-ti-ia-an-zi*

20 *nu-kán* ^{GI}Ú.TAG.GA *ti-ia-an-zi*

21 ^{GI}Ú.TAG.GA^{HIA}-*ma pé-ra-an kat-ta iş-hu-u-wa-i*

22 *nu me-ma-i* DINGIR^{LUM}-*wa* KUR ^{LÚ}KÚR *ke-e-ez-za*

23 *IŞ-TU* ^{GI}Ú.TAG.GA' *ši-ia-eš-ki*

24 *I-NA* KUR ^{URU}*Hat-ti-ma-wa ku-wa-pí ú-wa-a-ši*

25 *nu-wa ták-kán* ^{KUS}MÁ.URU.URU₅ *iš-tap-pa-an-za*

26 *e-eš-du* ^{GIŞ}PAN-*ma-wa ták-kán ar-ha tar-na-a-an*

27 *e-eš-du na-at ar-ha ú-wa-an-zi*

19 Sonra yayı çeker

20 (ve) bir ok koyarsın/yerleştirirsin.

21 Ama (ritüel sahibi) diğer okları kendi önüne döker/koyar

22-23 ve (şöyle) der: “Tanrım bu okla düşman bölgesini vurmaya/bombalamaya devam et.

24 Ancak Hatti diyarına geldiğinde,

25 okluğun kilitlensin.

26 Yay senin için bir kenara bırakılsın.”

27 Sonra sen gidersin.

Yukarıdaki belgede, öncelikle bir okun yaya yerleştirilme sahnesini görmekteyiz. Ardından ritüel sahibi, tanrının düşman ülkesini okla vurmasını, ancak Hatti ülkesine geldiğinde okluğunu ve yayını bırakmasını, kısacası Hatti ülkesine zarar verilmemesini istemiştir.

¹⁷ Trabazo-Groddek, 2005: 273; Fuscagni, 2014, hethiter.net/: CTH 434.5 (Portal Mainz).

¹⁸ Bawanypeck, 2005: 144-145; Fuscagni, 2016, hethiter.net/: CTH 452.2, (Portal Mainz).

KBo 18.117 numaralı Milawata mektubunda bu kelimenin kullanımına rastlarız. Belgenin ilgili sol kenar kısmı kırık olmakla birlikte, bir askeri mücadele gerçekleştiği ve Awarna, Pita, Utima ve Atriya'daki esirlerin teslimi konusunda anlaşmazlık yaşandığı anlaşılmaktadır. Belgenin ilgili kısmının transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:¹⁹

- 1 [zi-ik-]ka₄ INIM ^{URU}A-wa-ar-na Û^{URU}P[í-na ...]-kán ^{DUTU}ŠI x[...]
- 2 [...]x-x-x-te-eš UL an-da u-uh-hu-u[n ...] IŠ-TU ^{GIŠ}TUKUL ^{GI}KAK.Ú.[TAG.GA] x
- 3 [...]x SIG₅-an[-n]i še-er an-da UL u-uh-hu-u[n xxx pa-r]a-a 'u'-uh-hu-un INIM ^{URU}A-<wa-ar-na> ^{URU}Pí-<na>zi-i[k-k]a₄? m[e-mi-iš-ta]
- 4 [...]x LÚLI-ṬÛ-TUM ^{URU}A-wa-<ar-na> ^{URU}Pí-^{URU}na-pa-a-[i am?-mu?-uk?-u]a-ta LÚLI-ṬÛ-TUM ^{URU}U-ti-ma ^{URU}At-ri-ia pa-ra-a [pé-eh-hi]
- 5 nu-ut-ta ^{DUTU}ŠILÚLI-<ṬÛ-TUM> [^{URU}U-<ti-ma> ^{URU}At-<ri-ia> p]a-ra-a-pát AD-DIN zi-ik-ma-mu NU S[UM? ...]
- 6 na-at UL i[m-ma a-a-ra nu tu]-e-el HUL ŠA zi-x[... HUL [...] HUL [...]

- 1 Sen deAwarna ve Pina şehirleri konusunda Ben, Majestem,
- 2 orada görmedim silah ve ok ile
- 3 iyiliğini görmezden geldim ... dikkate almadımAwarna ve Pina şehirleri meselesi için de (şöyle) söyledin:
- 4 “Awarna ve Pina şehirlerinin rehinelerini bana ver! Ve Utima ve Atiya şehirlerinin rehinelerini sana vereceğim.
- 5 Ben sana Utima ve Atriya şehirlerinin rehinelerini verdim. Fakat sen bana (rehineleri) teslim etmedin.
- 6 (Bu durum) hiç de doğru değil. Ve senin kötülüğün ... kötükötü ...

Hititler ile Kaška ülkesi arasında yapılan bir anlaşmada (KBo 9.35, Öy.II 19-21), Kaşkaların Hitit ülkesine saldırmaları durumunda, Kaşkaların oklarının kendilerine dönmesi ve kalbini delip geçmesi belirtilmiştir.²⁰ Bunun yanında, askeri bir hareket için, savaş arabası kullanan askerlerin eğitimlerini anlatan bir saray kroniğinde (KBo 3.34, Öy.II 21-35), askerlere ok ve silah kullanımı ile ilgili eğitimler verildiğine dair bilgiler bulunmaktadır.²¹ Aşağıda bahsedeceğimiz envanter metinlerinde binlerce okun varlığını da bilmekteyiz. Bütün bu bilgiler, Hitit askeri sistemi içerisinde bir okçu birliğinin varlığına işaret eder.

Ok sözcüğünü Hitit envanter metinlerinde de görmekteyiz. Bazı envanter metinlerinden, okların çeşitli sayılarda olduğu da bilinmektedir. Aşağıda bunlarla ilgili örnekler sıralanmıştır.

KBo 18.170 numaralı giysi ve kumaş envanterleri ile ilgili bir belgede, okların sayısından söz edilmiştir. Metnin ilgili kısmında (Ay.7), 5 adet okluk ile

¹⁹ Hoffner, 2009: 320-321.

²⁰ Murat, 2016: 145.

²¹ Beal, 1992: 535-536.

birlikte 17160 adet ok olduğu belirtilmiştir.²² Buna benzer daha birçok belgede çeşitli sayılardaki okları görürüz. Örneğin; KBo 18 162 numaralı metal, ekipman ve silah envanterleri ile ilgili bir belgede, 100 adet oka rastlamaktayız.²³

KUB 42.81 numaralı belge, yine metal, ekipman ve silah envanterleri ile ilgili metindir. Belgenin ilgili kısmının (Öy.I) transkripsiyonu ve tercümesi şu şekildedir:²⁴

7 4 KUS İŞ-PA-TUM URUPA-ti 9 ME 30 GİKAK.Ú.TAG.GA an-da

8 4 KUS İŞ-PA-TUM URU Hur-ri 1 ME 27 GİKAK.Ú.TAG.GA an-da

9 4 KUS İŞ-PA-TUM URU Ga-aş-ga 87 GİKAK.Ú.TAG.GA 4 GİŞBAN URU...]

7 4 (adet) Hitit okluğu: İçerisinde 930 ok,

8 4 (adet) Hurri okluğu: İçerisinde 127 ok.

9 4 (adet) Kaşka okluğu: İçerisinde 87 ok; 4 yay ...ülkesinden

Yukarıdaki belge, bir envanter listesidir. Belgenin ilgili kısmında, çeşitli sayılardaki okların Hitit, Hurri ve Kaşka türü oklukların içerisinde olduğu görülmektedir. Bu belgede oklar, KUS İŞ-PA-TUM'un içerisine yerleştirilmiştir. 7. satırda, 4 adet Hitit okluğu/sadağı içerisine 930 adet ok yerleştirildiğini görmekteyiz. Bu durum, KUS İŞ-PA-TUM'un hacim olarak büyük veya geniş olduğu fikrini akla getirmektedir. Bahsettiğimiz bu sadakların/oklukların, depolarda okları saklamak için kullanılan büyük boyutlu üniteler olması muhtemeldir. Aksi takdirde 930 adet okun 4 adet okluğa yerleştirilmesi mantıken mümkün değildir.

Hititçe çivi yazılı metinlerin yanı sıra, o dönemden günümüze ulaşan görsel malzemeler de "ok" hakkında bilgiler vermektedir. Bilindiği gibi, Hititleri yansıtan birçok kabartma, kaya anıtı, kap, çeşitli alet-edevatlar ve daha birçok eser bulunmaktadır. Bahsettiğimiz eserlerden birisi, Alacahöyük ortostatlarıdır. Burada yer alan Sfenksli Kapı Kabartmalarında (RESİM-1, RESİM-2) "ok" resmedilmiştir. Kabartmaların "yaban domuzu avı" sahnesi, yatay bir kabartma çizgi ile ikiye ayrılmış bir bloğun üst kısmını içermektedir. Taşın sağ tarafında, sol bacağı üzerine diz çökmüş bir avcı resmedilmiştir. Avcı çömeldiği için, sağ bacağı eteğin yırtmacından dışarı çıkmıştır. İleri uzattığı sol eli ile yay ve oku atışa hazır durumda tutan avcı, sağ eli ile de yayın kirişini germektedir. Avcının karşısında ise, yüzü avcıya dönük, saldırmaya hazır ve ayaklarını germiş bir erkek yaban domuzu yer almaktadır. Bu tasvir biçimi Hitit kabartmalarında karşımıza çıkmış olup, ok ve yay ile avlanma konusunun işlendiği Eski Hitit ve Hitit imparatorluk çağlarına ait herhangi bir kabartma bulunmamaktadır. Bu durum, herhangi bir karşılaştırma olasılığını da ortadan kaldırmıştır. Bloğun alt bölümünde -bu kısım tahrip edilmiş olsa da- üst bölümdeki gibi çömeldiği anlaşılan bir avcı ok ve yay ile bu sefer geyik

²² Koşak, 1982: 110-111; Siegelova, 1986: 486-487.

²³ Koşak, 1982: 84-85; Siegelova, 1986: 170-171.

²⁴ Koşak, 1982: 98-99; Siegelova, 1986: 490-493.

avlar bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Avcıya arkasına dönmüş bir şekilde resmedilen geyik, bir bitkiyi yerken gösterilmiştir.²⁵

Taprammi Çanağı (MÖ 13. yüzyıl),²⁶ “ok”u görebileceğimiz bir başka eserdir. Tunçtan yapılmış olan bu çanak (RESİM-3, RESİM-4), Kastamonu Kınık'ta bulunmuştur. Çanak, ağız kenarı altından başlayarak, dibine kadar inen repuse tekniğinde üç konsantrik frizle bezenmiştir. Dipte göbekte rozet, onu çevreleyen üç stilize hayat ağacının iki tarafında birer grifon, antitetik olarak gösterilmiştir. Orta frizde, iki avcı mızrakla domuz ve geyiği avlar şekildedir ve aslan ile boğa mücadelesi de bu kısımda anlatılmıştır. En üstteki frizde ise, evcilleştirilmiş geyik desteğinde gerçekleştirilen av sahnesi karşımıza çıkmıştır. Çanakta kutsal bir av sahnesi olayı işlenmiş, alageyik ve dağkeçilerinin avlanması esnasında atılan oklara karşı, hayvanların tepkileri başarılı bir biçimde yansıtılmıştır. Avcıların ve hayvanların üslup özellikleri Alacahöyük Kabartmalarındaki benzer şekildedir. Bu kabın ağız kenarı altındaki Luvi hiyeroglif yazısı, Boğazkale'nin önemli yetkilisi “Taprammi” tarafından adandığını göstermektedir.²⁷

Hitit mühür sanatında da “ok”un betimlendiğini görmekteyiz. Boğazkale'de bulunmuş olan bir örnek (RESİM-5), “Tonplombe-Kil çamur kapatma” üzerine birkaç kez basılmış mühür baskısıdır. Mühür tabanı çevresinde kült ve av sahnesi aynı çembere istiflenmiş, baş figürü oluşturan, kuşlu tanrıçaya, önündeki iki ayrı bacaklı sunağın arkasındaki kısa mantolu erkek figürü tarafından tapınma yapılırken, bu figürün arkasında, çömelmiş pozisyondaki kişinin, ellerinde taşıdığı kurban sunulurken, o an betimlenmiştir. Kurban betiminin arkasında, vahşi hayvanların avlanma konusu işlenmiştir. Bu bölümde ise, avcı çömelmiş bir vaziyette, yayını germiş ve okunu fırlatma anında betimlenmiştir. Avcının daha önce fırlattığı ok, hayvanların üzerinde belli olmaktadır.²⁸

Ok, Hitit ikonografisinde ve çivi yazılı belgelerde tanrıların simgesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin topuz (^{GIŠ}TUKUL), Fırtına Tanrısı grubu ve Dağ Tanrıların; mızrak (^{GIŠ}SUKUR), Fırtına Tanrısının oğlunun; balta (*šummittant*, *HAŞŞINNU*), Şarruma ve Şauşga'nın; ok (^{GIŠ/GI}KAK.Ú.TAG.GA) ve yay (^{GIŠ}BAN/PAN) ise Koruyucu Tanrı'nın simgesi ve silahıdır.²⁹

Sonuç

Eskiçağ dünyasında önemli bir savaş aleti olarak karşımıza çıkan ok, Hititçe çivi yazılı metinlerden anlaşıldığı gibi erkekliğin, gücün, ölümün ve tanrıların simgesi olarak da sonsuzluğun sembolü olarak nitelendirilmiştir. Farklı şekillerini ve farklı alanlardaki kullanımını görebileceğimiz ok, Hitit dünyasında çok önemli bir yere sahipti. Koruyucu Tanrı'nın simgesi konumunda olan ok, bir tanrının kudretinin yansıtılmasındaki gücün sembolü idi. Bir yandan tanrının hem savunma hem de saldırı gücü olan ve onun büyüklüğünü ortaya koyan ok, diğer yandan ise tanrının gazabına maruz kalanları ölüme götürmekteydi. Bir metindeki “ölüm okları” tabiri, okun

²⁵ Baltacıoğlu, 1996: 1-3.

²⁶ Bkz. Hawkins, 1993: 715-717; Czichon, 1995: 5-12.

²⁷ Emre, 2002: 492.

²⁸ Darga, 1992: 73; Beran, 1967: 30.

²⁹ Darga, 1992: 109.

koruyucu özelliği ile ölümsüzlüğü, öldürme eylemini gerçekleştirme ile de ölümü simgelediğini göstermektedir. Ayrıca ok, birlikte kullanıldığı yay ile birlikte bir yandan tanrının büyüklüğünü gösteren güç, bir yandan da tanrının asaletini ortaya koyan silah konumunda idi.

Hititçe çivi yazılı birçok farklı metin türünde karşımıza çıkan ok, yay ile ayrılmaz birer ikilidir. Bazen ok ve yay tutan bir kimse, bazen de yayını gerip okunu atmaya hazır durumdaki bir kimse şeklinde belgelerde yer almaktadır. Elbette bu kullanımlar dışında, farklı şekillerdeki fonksiyonlarıyla da “ok”u metinlerde görebiliriz.

Hitit askeri sistemi içerisinde okçuların varlığına dair izler bulunmaktadır. Bir saray kroniğinde, Hitit arabalı askerlerinin eğitimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu eğitimler içerisinde ok kullanımı da yer almaktadır. Hitit ile Kaşka ülkesi arasında yapılan bir anlaşmada, yeminini bozana, okların geri döneceği ifade yer almaktadır. Ayrıca envanter metinlerinden takip edebileceğimiz binlerce okun varlığını da bilmekteyiz. Bütün bu durumlar, Hitit askeri sistemi içerisinde bir okçu birliğinin varlığına işaret etmektedir.

Okun savaş aleti olarak gerçek kullanımının yanı sıra, özellikle majik ritüellerde kullanılan bir malzeme olduğunu çivi yazılı metinlerden anlamaktayız. Ritüeli gerçekleştiren kişinin, ritüeli uygulamak için kullandığı birçok malzeme ve alet bulunmakta idi. Bunlar arasında “ok” da yer alıyordu. Örneğin salgına karşı Zarpiya ritüelinde, ritüel esnasında kullanılan malzemeler arasındadır. Ordudaki vebaya karşı gerçekleştirilen ritüelde de aynı fonksiyonu üstlenmiştir. Ukkura'nın mahkeme tutanağında, kişinin kendisi için aldığı malzemeler arasında bulunan ok, bir bayram metninde de Ay Tanrısı tarafından ölüm yayları ile birlikte “ölüm okları” şeklinde var olan bir silahtır. Majestenin rüyasıyla ilgili bir belgede de ok, tanrının tapınağında kaybolduğu için, tanrının kızgın olma sebepleri arasında gösterilmektedir.

Envanter metinlerinde oklar çeşitli sayılarda olabilirdi. Bu belgelerde binlerce okun varlığından söz edebiliriz. Ayrıca okların konulduğu oklukların varlığını bilmekteyiz. Örneğin, ^{KUŞ}IŞ-PA-TUM (okluk/sadak) içerisine konulan okların sayıları oldukça fazladır. Bu durum, ^{KUŞ}IŞ-PA-TUM'un depolarda okları muhafaza eden büyük veya geniş hacimli bir ünite olduğunu düşündürmektedir.

Görsel olarak, oklar Hitit sanatında resmedilmiştir. Av sahnelerinde karşılaştığımız oklar, bir avcı tarafından gerilmiş bir yaya tutturulmuş bir biçimde ve atışa hazır bir halde karşımıza çıkmıştır. Eski Hitit dönemine ait bir mühür sanatında, avcının okunu gererek gerçekleştirdiği avlanma sahnesindeki ilgi çeken nokta, bazı hayvanlar üzerinde okların olmasıdır. Bu sahnede, avcı hem o an oku atmaya hazır vaziyette, hem de daha önceden hayvanları ok ile vurmuş durumda betimlenmiştir.

Tarihin en eski devirlerinden beri var olan ok, birçok farklı millet tarafından kullanılmıştır. Günümüzde dahi kullanılmaya devam eden bu savaş aleti, Hitit dünyasının vazgeçilmez öğeleri arasında bulunmaktadır.

Kaynakça

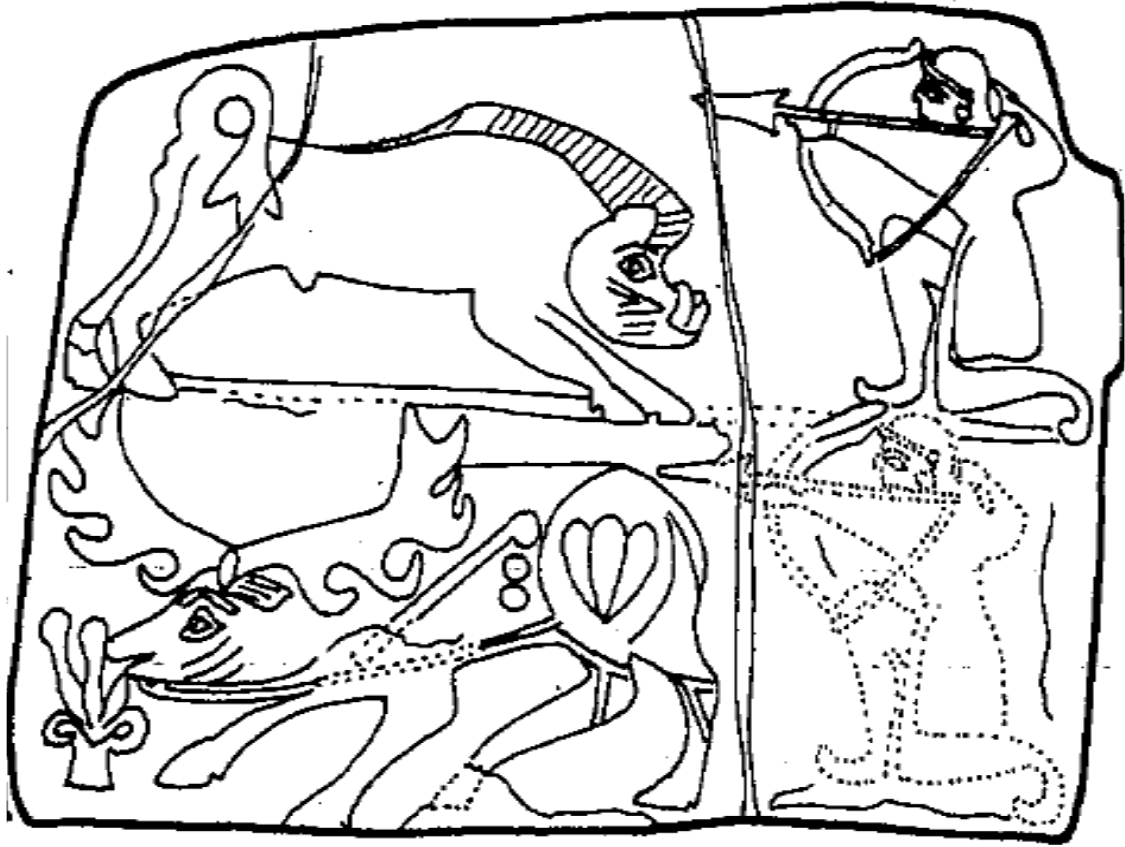
- ALP, S., 1991. *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BACHVAROVA, M. R., 2013, “CTH 767.7-The Birth Ritual of Pittei: Its Occasion and the Use of Luwianisms”, *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*, Leiden, ss. 135-157.
- BALTACIOĞLU, H., 1996. *Alaca Höyük Sfenksli Kapı Kabartmalarında Yaban Domuzu ve Geyik Avı*, Ankara.
- BAWANYPECK, D., 2005. *Die Rituale der Auguren*, THeth 25, Heidelberg.
- BEAL, R. H., 1992. *The Organisation of the Hittite Military*, C. Winter, Heidelberg.
- BECKMAN, G. M., 1983. *Hittite Birth Rituals*, StBoT 29, Wiesbaden.
- BERAN, T., 1967. *Die Hethitische Glyptik von Boğazköy*, Teil 1, Verlag Gebr. Mann, Berlin.
- CZIZHON, R. M., 1995. “Zur Komposition der Taprammi-Schale”, *IstMitt* 45, ss. 5-12.
- DARGA, A. M., 1992. *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.
- EMRE, K., 2001. “Kaya Kabartmaları, Steller, Ortostatlar-Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal İfadesi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk*, Ankara, ss. 487-492.
- FUSCAGNI, F., 2014. hethiter.net/: CTH 452.2 (Portal Mainz).
- FUSCAGNI, F., 2016. hethiter.net/: CTH 434.5 (Portal Mainz).
- GIORGIERI, M., 2004. “Das Beschwörungsritual Pittei”, *Studi di Ittitologia in onore di Onofrio Carruba, Orientalia* 73, ss. 409-26.
- GÖRKE, S., 2008. hethiter.net/: CTH 757, (Portal Mainz).
- GÖRKE, S., 2014. hethiter.net/: CTH 757, (Portal Mainz).
- HAWKINS, J. D., 1993. “A Bowl Epigraph of the Official Taprammi”, *Aspect of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, Ankara, ss. 715-717.
- HOFFNER, H. A., 1967. “An English-Hittite Glossary”, *Revue Hittite et Asiatique* 25, ss. 7-99.
- HOFFNER, H. A., 2009. *Letters from the Hittite Kingdom*, Social of Biblical Lit., Atlanta.
- KASSIAN, A. - A. KOROLEV - A. SIDEL'TSEV, 2002. *Hittite Funerary Ritual šalliš waštaiš*, *Alter Orient und Altes Testament* 228, Münster.
- KOŠAK, S., 1982. *Hittite Inventory Texts (CTH 241-250)*, Heidelberg.
- KÜMMEL, H. M., 1967. *Ersatzrituale für den Hethitischen König*, StBoT 3, Wiesbaden.

- Leipzig-Münchener Sumerischer Zettelkasten*, 2006.
- MELCHERT, H. C., 1993. *Cuneiform Luvian Lexicon*, Lexica Anatolica, Vol.2.
- MOULTON, A., 2014. “The Individual and his Body in Hittite Anatolia: A New Project”, *Paper read at the 5th Rencontres Archéologiques de l’IFEA organized by Alice Mouton and the IFEA (İstanbul, November 21-22,2014)*, ss. 1-12.
- MURAT, L. 2016. *Anadolu’da Kaşkalar*, Hel Yayınları, Ankara.
- ROOS, D. J., 2007. *Hittite Votive Texts*, PIHANS 109, Leiden.
- SACHS, A., 1937-1939. “Two Notes on the Taanach and Amarna Letters”, *Archiv für Orientforschung (AfO)* 12, ss. 371-373.
- SIEGELOVA, J., 1986, *Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschafts und Inventardokumente II*, Praze.
- STARKE, F., 1985. *Die Keilschrift-Luwischen Texte in Umschrift*, StBoT 30, Wiesbaden.
- TARACHA, P., 2005. “Pfeil und Bogen. A II In Anatolien.”, *RIA* 1, ss. 458-461.
- TARACHA, P., 2009. “Hunting and Combat Weapons in the Mycenaean World and Hittite Anatolia”, *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 22, ss. 9-15.
- The Assyrian Dictionary*, 1977, Vol. 10, M, Part II.
- TISCHLER, J., 2001. *Hethitisches Handwörterbuch*, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität, Innsbruck.
- TOGNON, R., 2004. “II Testo Oracolare Ittita KUB V 7”, *KASKAL* 1, Padova, ss. 59-81.
- TRABAZO, J. V. G., 2002. *Mitos, Plegarias y Rituales Textos Religiosos Hititas*, biblioteca de Ciencias Biblicas y Orientales, Madrid.
- TRABAZO, J. V. G. - D. GRODDEK, 2005. *Hethitische Texte in Transkription KUB 58*, DBH 18, Wiesbaden.
- TUNCER, H., 2020, *Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma Siyasi, Ekonomik ve Dini Yönleriyle*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- ÜNAL, A., 2016. *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, Bilgin Kültür Sanat yayınları, Ankara.
- WEGNER, I., 1981. *Gestalt und Kult der Istar-Šawuška in Kleinasien*, Hurritologische Studien III, Alter Orient und Alter Testament (AOAT) 36, Neukirchen-Vluyn.
- WERNER, R., 1967. *Hethitische Gerichtsprotokolle*, StBoT 4, Wiesbaden.

Ekler

Resim 1:Yaban Domuzu ve Geyik Avı Sahnesi, Alaca Höyük.
(<https://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/alaca05.jpg>)

Resim 2: Yaban Domuzu ve Geyik Avı Sahnesi Çizimi, Alaca Höyük.

(Hatçe Baltacıoğlu, Alaca Höyük Sfenksli Kapı Kabartmalarında Yaban Domuzu ve Geyik Avı, Ankara 1996, s. 23.)

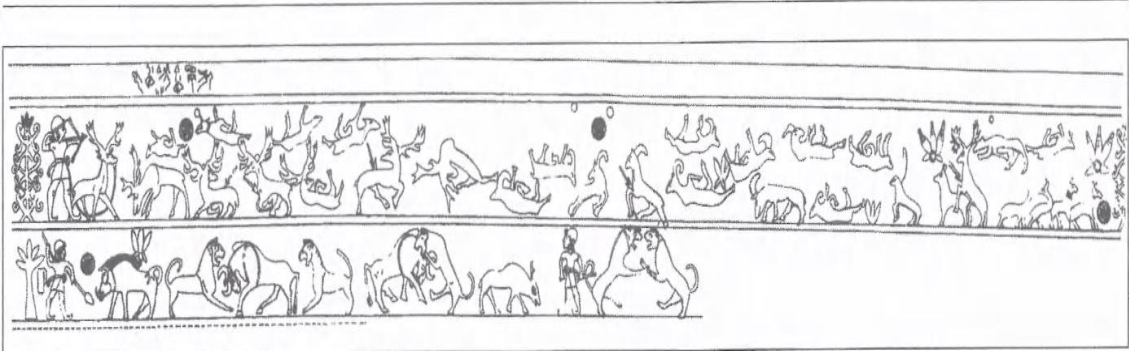

58

OANNES
3 (1)

Resim 3: Taprammi Çanağı, Kastamonu/Kınık.

(<https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/71968,kastamonu-muzesipdf.pdf?0>)

Resim 4: Taprammi Çanağı Çizimi, Kastamonu/Kınık.

(Piotr Taracha, 2009. "Hunting and Combat Weapons in the Mycenaean World and Hittite Anatolia, *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 22, s. 12.)

Resim 5: Boğazkale'de Bulunmuş Olan Mühür Baskısı.

(Pakize KÜSMEZ, 2009. *Başlangıcından M.Ö. 2.binin Sonuna Kadar Anadolu Tasvir Sanatında Av Sahneleri*, Konya, s.102.)